

DANGUOLĖS MIKULĖNIENĖS MOKSLINĖS VEIKLOS METMENYS

ASTOS LESKAUSKAITĖS nuotrauka.

2022-aisiais gražią savo gyvenimo sukaktį paminėjusi prof. dr. Danguolė Mikulėnienė Lietuvių kalbos institute dirba jau daugiau kaip tris dešimtmečius (nuo 1990 m.). 2002-aisiais ji iš dr. Kazio Morkūno perėmė Kalbos istorijos ir dialektologijos skyriaus, 2015 m. pervadinto Geolingvistikos centru, vadovės pareigas ir ligi šiol jas atsakingai atlieka telkdama, motyvuodama, kreipdama savo kolegas žengti kartais ir itin nelengvais keliais.

Prof. D. Mikulėnienės veikla daugiakryptė ir įvairialypė – akademinė, pedagoginė, visuomeninė, kultūrinė. Ji yra daugybės mokslo publikacijų, mokomųjų priemonių bendrojo lavinimo ir aukštosioms mokykloms autorė, Lietuvos ir užsienio mokslo žurnalų bei kitų leidinių redakcinių kolegijų narė, mokslinė redaktorė, sudarytoja ir recenzentė, konsultantė, konferencijų bei kitų renginių organizatorė ir dalyvė, buvusi Valstybinės lietuvių kalbos komisijos sekretorė ir pirmininkė ir t. t. Nemažai laiko ir jėgų kalbininkė skiria šviečiamajai veiklai, pavyzdžiui, skaito viešas paskaitas ir pranešimus visuomenei, lankosi mokyklose, mezga ryšius su įvai-

rių vietų bendruomenėmis. Ši kalbininkė – puiki pedagogė, ne tik ugdytusi ir tebeugdanti kalbotyros krypties studentus Lietuvos universitetuose, bet ir nemažai jų atvedusi į Lietuvių kalbos institutą, paskatinusi juos studijuoti doktorantūroje.

Vis dėlto didžiausią ir svarbiausią vietą D. Mikulėnienės gyvenime užima mokslinė veikla. Viena iš jos pasirinktų ankstyvųjų tyrimų temų – lietuvių kalbos kirčiavimas (sinchronija ir diachronija). 1987 m. ji, vadovaujama Alekso Girdenio ir Adelės Laigonaitės, Vilniaus universitete apgynė kandidatinę disertaciją *Dabartinės lietuvių kalbos galūninių vedinių metatonija*. Tyrėja metatoniją laiko morfonologiniu reiškiniu, įrodė sinchroninę ir diachroninę priegaidžių kaitos ir kirčio vietos ryšį išvestiniame žodyje. Mokslo straipsniuose ji aptarė ir kitus kirčiavimo klausimus: lietuvių kalbos dūrinių metatoniją, linksniojamųjų priešdėlio *pā- vedinių ir vardažodinių priesagos vedinių raidą, įvardžiuotinių būdvardžių kirčiavimo istoriją, diachroninius metatonijos tyrimus bei kt. Daugelio metų tyrimai apibendrinti 2005 m. pasirodžiusioje monografijoje *Cirkumfleksinė metatonija lietuvių kalbos vardažodiniuose daiktavardžiuose ir jos kilmė*.

Su kirčiavimu susijusi ir kita D. Mikulėnienės tyrimų kryptis – baltų ir slavų kalbų kontaktai. Jos teigimu, šnekamojoje lietuvių kalboje pastebima kirčiavimo sistemos paprastėjimo tendencijų. Ypač priegaidžių defonologizacija ir šio reiškinio poveikis tolesnei paribio lietuvių šnektų kirčio raidai akivaizdus paribio šnektose. Šį teiginį D. Mikulėnienė pagrindžia visų pirma Gervėčių šnektos pavyzdžiu.

Tačiau paribio šnektos yra svarbios ne tik kirčiavimo, bet ir morfologijos, leksikos ir kitais lingvistiniais aspektais. Tai paskatino D. Mikulėnienę kartu su K. Morkūnu sudaryti *Dieveniškių šnektos tekstus* (1997), kuriuose pirmąkart lietuvių dialektologijos istorijoje nuosekliai pažymėti įvairūs garų kokybės ir kiekybės svyravimai bei kitos ypatybės. Vėliau pasirodė kartu su K. Morkūnu, Aloyzu Vidugiriu ir Laima Grumadiene (pirmojo tomo autore) parengtas *Dieveniškių šnektos žodynas* (I–II t., 2005–2010), su A. Vidugiriu – *Zietelos šnektos tekstai* (I–II t., 2005–2010). Taikant tradicinius dialektologijos ir naujus sociolingvistikos bei geolingvistikos metodus, su bendraautorių kolektyvu parašyta monografija *Lietuvių tarmių kaita XXI a. pradžioje: Lenkijos lietuvių šnektos* (2016).

XX a. antrojoje pusėje nuolatinis tarminės medžiagos kaupimo poreikis ir arealiniai lietuvių tarmių tyrimai dialektologams tapo prielaida rengti naujas tyrimo programas. D. Mikulėnienė taip pat įsitraukė į šių priemonių

rengimo darbus. Ji sudarė dvi *Lietuvių kalbos tarmių ir jų sąveikos tyrimo programos* dalis – *Morfologiją* (su K. Morkūnu, 1995) ir *Kirčiavimą* (su Bonifacu Stundžia, 1996).

Lietuvių kalbos ir tarmėtyros istorija – svarbi ir įdomi tyrimų kryptis, į kurią D. Mikulėnienė ypač dėmesį sutelkė pastarąjį dešimtmetį. Mokslinėse konferencijose, įvairiuose kituose renginiuose ir paskelbtuose darbuose ji vis pateikia naujų, anksčiau neskelbtų faktų apie iškilus ir mažai žinomus kalbininkus, deskriptyviai ir kritiškai aptaria jų darbų ir mokslinių idėjų reikšmę. Lietuvių tarmėtyros, kaip kalbos variantiškumo paradigmos, tapsmui ir raidai kalbotyroje skirta monografijų trilogija *Lietuvių tarmėtyra: genezė, raida ir paradigminiai lūžiai*. Prieš kelerius metus pasirodė pirmoji dalis – *Ikitarmėtyrinis laikotarpis. Lietuvių tarmėtyros pradžia: tarmių skyrimas, tyrimų perspektyvų užuomazgos ir jų tipai* (2018). Šioje monografijoje, taikant lingvistinės istoriografijos ir kritinės lingvistinės analizės metodų nuostatas, aptariamas ikitarmėtyrinis ir lietuvių tarmėtyros pradžios laikotarpis. Apibendrinama atlikto tyrimo rezultatus tyrėja pažymi, kad „kalbotyra, kaip ir visi humanitariniai mokslai, XX a. pradžioje tampa tam tikra vietos tapatybės įtvirtinimo (ir patvirtinimo) priemone“. Mokslo studijoje *Lietuvių kalbos instituto istorija 1: lietuvių kalbos ir kalbotyros intitucionalizacija*, išleistoje 2021 m., D. Mikulėnienė, remdamasi archyviniais dokumentais ir kita medžiaga, sugrįžta prie lietuvių kalbos ir kalbotyros institucionalizacijos pradžios ir Antano Smetonos lituanistikos instituto Lietuvių kalbos skyriaus veiklos 1939–1940 m. Kitoje studijoje – *Lietuvių kalbos instituto istorija 2: kalbotyros aneksija* (2022) – apžvelgiamas neilgas, bet itin sudėtingas 1940–1952 m. laikotarpis, turėjęs lemiamos reikšmės lietuvių kalbotyros kaitai. Per skirtingų laikotarpių transformacijas autorė bando atskleisti aneksijos mechanizmą ir jo veikimo pobūdį, apibūdinti ryškiausius jos požymius – Lietuvių kalbos instituto ir jo darbuotojų veiklos ideologizaciją ir nomenklatūrizaciją, mokslinio turinio ideologizaciją ir simplifikaciją.

Didelis smalsumas ir atkaklumas – savybės, tiesiog būtinos tikram mokslininkui – paskatino D. Mikulėnienę įsitraukti į naujų lietuvių tarmėtyros tyrimų ir jų rezultatų skelbimo kelių paieškas. Taip jai, praėjusio amžiaus paskutinio dešimtmečio pabaigoje Matematikos ir informatikos institute įsikūrus UNESCO katedrai *Informatika humanitarams* ir prasidėjus sparčiai informatikos mokslo plėtrai Lietuvoje, kilo novatoriška idėja lietuvių kalbos tarmes plačiai visuomenei pristatyti moderniai. D. Mikulėnienė vadovaujant ir Lietuvių kalbos instituto dialektologams bendradarbiaujant su Ma-

tematikos ir informatikos instituto informatikos specialistais dienos šviesa išvydo dvikalbis kompiuterinis žodynas *Lietuvių tarmės = Lithuanian Dialects* (1 d. – 2000, 2 d. – 2005, 3 d. – 2011).

Minėtas darbas, K. Morkūno palaikymas, narystė Tarptautinėje dialektologų ir geolingvistų draugijoje ir kiti veiksniai paskatino kalbininkę imtis platesnių geolingvistinių tyrimų ir siekti, kad ši kryptis, sėkmingai plėtojama užsienyje, įsitvirtintų ir Lietuvoje. Pirmasis bandymas tipologiškai sugretinti ir palyginti baltų kalbų tarmių duomenis – 2009 m. pasirodęs veikalo *Baltu valodu atlants = Baltų kalbų atlasas = Atlas of the Baltic Languages* prospektas, parengtas Lietuvių kalbos instituto ir Latvijos universiteto Latvių kalbos instituto dialektologų. D. Mikulėnienė – viena iš pagrindinių autorių ir sudarytojų. Tęsiant pradėtus darbus, buvo išleistas pirmasis šio atlaso tomas, skirtas floros leksikai aptarti (1 leid. – 2012 m., 2 patais. ir papild. leid. – 2013 m.). Parengtas, tačiau kol kas neišleistas, yra ir antrasis tomas, kuriame aprašoma baltų kalbų faunos leksika.

2011–2014 m. D. Mikulėnienės inicijuotas ir vadovautas didžiulis darbas – visuotinės dotacijos projektas *Šiuolaikiniai geolingvistikos tyrimai Lietuvoje: punktų tinklo optimizacija ir interaktyvioji tarminės informacijos sklaida*, suvienijęs per tris dešimtis Lietuvos dialektologų – tapo reikšmingu kokybiniu lietuvių tarmėtyros šuoliu. Per 3,5 metų buvo nuveiktas milžiniškas darbas – atlikta per 700 *Lietuvių kalbos atlaso* punktų patikra ir įvertinta XXI a. pradžios lietuvių kalbos tarmių bei kitų kalbų geolingvistinė padėtis. Nuo tada lietuvių tarmėtyros diskurse ėmė sklisti naujos mokslinės idėjos, funkcionuoti naujos sąvokos ir kategorijos (multimodalusis tarmėtyros modelis, stebimasis laikas, tarmiškumo žymenys, diskursas ir kt.), pradėtos taikyti šiuolaikinės tyrimo metodologijos ir metodikos. Pasak D. Mikulėnienės, šis darbas turėtų užtikrinti lietuvių tarmių tyrimų tęstinumą, suteikti naujų duomenų baltistikai ir lyginamajai kalbotyrai, sudaryti sąlygas prognostiniams sociolingvistiniams tyrimams ir numatyti tolesnę lietuvių kalbos ir tarmių raidą. Lietuvių dialektologams jis iš tiesų atvėrė plačias tyrimų erdves ir perspektyvas. D. Mikulėnienė drauge su savo kolegomis jau parengė ir išleido reikšmingų darbų, kuriuose taikomos perceptyviosios dialektologijos, geolingvistikos, sociolingvistikos metodologinės prieigos ir metodikos: *Kalbos variantiškumas ir jo vertinimas perceptyviosios dialektologijos požiūriu: variantų ir vietų vaizdiniai* (2018), *Dialektometrinis tradicinių lietuvių tarmių klasifikacijos pjūvis* (2019), *Lietuvių kalbos variantai: tyrėjo ir paprastojo kalbos bendruomenės nario perspektyvos* (2020).

Kiti atliekamų ar jau atliktų tyrimų rezultatai taip pat laukia savo pasirodymo valandos. Nemažai reikšmingų išvalgų paskelbta ir mokslo straipsniuose įvairiuose periodiniuose mokslo žurnaluose bei kituose leidiniuose.

Vienas iš pastarųjų metų D. Mikulėnienės sumanymų – Lietuvių kalbos institute kuriamas *Lietuvos vietinių kalbos variantų duomenynas*, arba *Tarmynas*¹. Į jį ketinama įtraukti visus šiame institute sukauptus ir kaupiamus tarminius išteklius (garso įrašus, tarptautine fonetine transkripcija užrašytus tekstus, kalbininkų rankraščius ir kt.), padaryti juos patogiai prieinamus ne tik Lietuvos, bet ir užsienio tyrėjams bei visuomenei. Naudojant ArcGIS platformos įrankius, jau išbandyta ir ateityje bus plečiama *Tarmyno* duomenų geoerdvinė analizė. Išsamiau šis duomenynas pristatomas D. Mikulėnienės ir Agnės Čepaitienės mokslo studijoje *Tarmynas – Lietuvos vietinių variantų duomenų bazės modelis* (2022)².

Taigi, pastarųjų dviejų dešimtmečių D. Mikulėnienės iniciatyvas ir veiklą neabejotinai galima vertinti kaip naujos tyrimų krypties mokyklos atsiradimą. Į savo inicijuojamus ir vadovaujamus darbus ji nedvejodama įtraukia savo kolegas ir mokinius.

Trumpoje publikacijoje sunkoka apžvelgti ir pristatyti visus D. Mikulėnienės atliktus darbus. Su Profesorės moksline ir pedagogine veikla išsamiau galima susipažinti Lietuvių kalbos instituto 2022 m. išleistame leidinyje *Danguolė Mikulėnienė. Bibliografijos rodyklė*.

ASTA LESKAUSKAITĖ
Lietuvių kalbos institutas
Petro Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
asta.leskauskaite@lki.lt

VILIJA RAGAIŠIENĖ
Lietuvių kalbos institutas
Petro Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
vilija.ragaisiene@lki.lt

¹ Žr. <https://maps.lki.lt/portal/home/>.

² Čepaitienė Agnė, Mikulėnienė Danguolė. *Tarmynas – Lietuvos vietinių variantų duomenų bazės modelis*, 2022. Prieiga internete: http://lki.lt/wp-content/uploads/2022/09/Tarmynas-%E2%80%93-Lietuvos-vietiniu-kalbos-variantu-duomenu-bazes-modelis_galutinis.pdf.